

حمید ایزدپناه

کتیبه‌های بروجرود

نوشته

حمید ایزدپناه

این مقاله در ارمغان زرین کوپ، از انتشارات اداره فرهنگ و هنر
لرستان به چاپ رسیده است

چاپخانه سپهر- تهران

حمید ایزدپناه

کتیبه‌های بروجرد

شرعی کوتاه ده باره بروجرد:

بروجرد یکی از شهرستانهای استان لرستان که نزدیک به ۲۶۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و جمعیت شهر و دوی بخش دورود و اشترینان نزدیک به ۱۹۰ هزار نفر است. بلندی آن از سطح دریا ۱۶۰۰ متر می‌باشد.

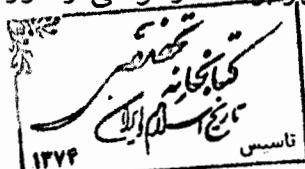
پیشینه باستانی و تاریخی

در مورد بروجرد پیش از اسلام آگاهی زیادی نیست و شاید اصولاً شهری نبوده است. در حالیکه در دشت جنوبی، تپه‌های باستانی و مهمی وجود دارد که از تمدنی شکوفا و پیوسته با فرهنگ سفال گیان حکایت میکند.

بروجرد از دوره اسلام اهمیت یافت و چون بر سر راه بغداد به اصفهان نیز بود از آن جهت در تواریخ و آثار اسلامی از آن نام برده شده است و آنرا (وروگرد) نیز نوشته‌اند و امروز نیز در لرستان با همین سیاق تلفظ میشود. بخصوص اصطخری نیز چنین از آن یاد کرده است. (وروگرد شهری فراخ نعمت است و وزیرای آن آل بودلف را بوده است. درازا چند نیم فرسنگ باشد و زعفران خیزد از آنجا)

مستوفی در نزهة القلوب درباره این شهر مینویسد:

(بروجرد. از اقلیم چهارمست و شهر بزرگ و طولانی و درو دو جامع عتیق و حدیث بوده است).

در مجمل التواریخ والقصص نیز درباره بروجرد وصفی چنین آمده است:
(بروجرد: وزیر آن بودلف فرمودست شهری فراخ و پر نعمت است و بسیار
میوه و از آنجا میوه بدیگر مواضع برند).
وبالاخره حمداله مستوفی در تاریخ‌گزیده آنرا جزء ولایت لرکوچک ذکر
کرده و چنین آورده است:
(در ولایت لرکوچک، سه رودخانه است.... و از شهرهای آنجا سه معمور
است. بروجرد، خرم‌آباد، شاپورخواست).
کتیبه‌ها:

آنچه در اینجا معرفی میشود کتیبه‌هایی است که در مساجد، بقاع متبرکه و بازار
بروجرد دیده شده است و ممکن است در جاهای دیگر هم باشد که نگارنده به آنها
دسترسی نداشته است.

ابتدا باید توضیح دهم در گورستان قدیمی اطراف بقعه امامزاده جعفر و
امامزاده ویلیون، سنگ قبرهایی به خط کوفی دیدم بخصوص سفالهایی که بر روی
قبور می‌گذاشتند که برخی از این سنگ قبرها نیز در اینجا معرفی میشوند.

کتیبه‌های بقاع متبرکه و سنگ قبرها

بر درگاه امامزاده جعفر در از چوب کار گذاشته شده که بر روی آن کنده‌کاری‌هایی
جالب توجه هست و نیز بر حاشیه آن آیاتی از قرآن کنده شده و تاریخ ساخت آن ۱۲۰۳
هجری قمری است و نام استاد سازنده آن نیز علی اصغر بروجردی است. بانی این در
شخصی است بنام تقی‌خان. بر بالای درگاه بر سنگی این اشعار نوشته شده است این
رواق و درگاه نیز بدستور او تجدید بنا و یا تعمیر شده است.

سپهر رتبه تقی‌خان که شبه او هرگز	زدودمان بشر مادر زمانه نژاد
رواق جعفر موسی که چون دل عشاق	شکسته بود ز آسیب این خراب‌آباد
بسعی و همت او در زمانه شد اکنون	چو طاق ابروی خوبان گره‌گشای مراد
بعقل از پی تاریخ او سروشی گفت	بگو معین تقی جعفر بن موسی باد (۱۲۰۹)

بر چهار چوب در نیز این شعر که ماده تاریخ آنست کنده شده است.
از پی تاریخ اتمامش شد این ورد حسین
برگشایار ببیانی باب لطفی از کرم (۱۲۰۳)

بر بالای دربسیار زیبا و مثبت کاری حرم با خط نسخ بسیار زیبایی چنین نوشته شده است.
(قسمتی زیر گچ مانده)... فی ظهور امام زاده عظیم الشان سید السادات فی العالم امام-
زاده جعفر بن موسی السکاظم علیه السلام فی تاریخ سبع وعشرو تسعماته (۹۱۷).

بانی این در شخصی است بنام (حسین بن محمود اوردیا) که در سال ۹۳۷
در گذشته و در کنار حجره شمالی مجاور درگاه حرم بخاک سپرده شده و سنگ قبر
مرمری او بر دیواره نصب شده و با خط نسخ چنین نوشته شده:

(هذا قبر حسین المحمود اوردیا. فی تاریخ ۹۳۷).

سنگ قبری در یکی از حجرات امام زاده جعفر بود از مرمر سفید و باشکلی خاص
و خطی کوفی و بسیار زیبا و بر روی آن چنین نوشته شده بود.

بسم الله الرحمن الرحيم. هذا قبر ست النساء (؟) بنت العباس بن حسن بن عباس
رحمها الله وغفر لها مات احدى وخمس مائة. ۵۰۱

کتیبه بقعه امامزاده قاسم

بقعه امامزاده قاسم در محله دودانگه در شرق بروجرد و در کوچه (چال‌په) قرار دارد.
بعضی اعتقاد دارند که دو قبر این بقعه مربوط به دو نفر از اجله علمای بروجرد است که
در فتنه مغول کشته شده‌اند. و برخی میگویند بقعه مربوط است به یکی از سادات فاضل
و روحانی و آگاه بنام سید قاسم بروجردی. بهر صورت بر بالای در ورودی سنگ
نوشته‌ای است به اندازه ۲۵×۳۰ سانتیمتر و شامل ۵ سطر که متن آن چنین است:

هذا المرقدان الشریفان - شهیدان المظلوم محمد بن احمد و اخیر حسن بن-
موسی بن جعفر صلوات الله علیهم. سنة عشرون بعد المائة / ۱۲۰ - ۱۲۱.

سنگ مزاد سید جمال الدین اصفهانی

محوطه‌ای که امروز ساختمان شهرداری بروجرد در آن واقع شده است و
قبلاً گورستان شهر بوده است، به جمالیه شهرت داشته است. علت نامگذاری آن به
جمالیه بواسطه قبر مرحوم سید جمال الدین واعظ اصفهانی از مجاهدان مشروطیت
و پدر نویسنده نامی آقای سید محمد علی جمال زاده است و در بروجرد بسال ۱۳۲۶
هجری قمری بدستور امیر افخم شهید شد و مدفون گردید.

سنگ قبر اصلی را ندیدیم ولی بر سنگی که در سال ۱۳۴۷ شمسی بر روی قبر
دیدم چنین نوشته شده بود:

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق

بهنگام جنبش آزادی ایران تنی چند از جوانمردان ایران برای بیداری مردم جان برکف نهاده وفداکاری کردند و یکی از رادمردان حق جو و حق گو، سید جمال الدین خطیب مشهور اصفهانی است که حق را گفت و در بروجرد بسال هزار و سیصد و بیست و شش هجری قمری در ماه شوال المکرم شربت شهادت نوشید و چون آثار قبر او رو- بانهدام گذاشته بود سال هزار و سیصد و هفده خورشیدی بشیوه نوینی تعمیر گردید.
کتیبه امراد ماه ۱۳۱۷ - فلسفی

سنگ مزاد آقا حسین

درکناره شمالی بقعه امامزاده جعفر، قبری است که تاریخ آن ۱۱۶۹ هجری قمری است. بنا به نقل یکی از معمرین، آقا حسین روحانی دانشمند و عالیقدری بوده است و در آئین تاجگذاری نادرشاه بنمایندگی مردم بروجرد شرکت نموده است. بر روی سنگ قبر چنین نوشته شده است:

هذا مضجع الشریف العالم ربانی آقا حسین قدس سره

افسوس از یگانه دوران خود بعهده	آقا حسین که شرع از او یافت زب و زین
از لمعه شوارق ارشاد و فضل او	کسب ضیاء و نور نمودند نیرین
قلب شریف او در گنجینه علوم	عکس ضمیر او بضیا نور مشرقین
انموذج العلوم معانی او متین	در عقل و نقل واقف اسرار عالمین
در صحبتش معلم اول تمام گشوش	در مدرستش معلم ثانی تمام عین
مشائیان پیاده دوان در کسب او	اشراقیان برده از او فیض نشاء تین
از بار کشف و ذوق، از او جمله مستفیض	جان جهان، جهان معانی بخافقین
رست از جهان فانی و پیوست با بقا	افتاد در عوالم ایجاد شور و شین
مکنون بسال رحلت او گفت بابکا	پر شد فلک ز ناله و فریاد یا حسین

۱۱۶۹ هجری قمری

کتیبه‌های مسجد جامع بروجرد

مسجد جامع بروجرد یکی از بناهای بسیار کهن این شهر است تا آنجا که نزد مردم شایع است که ابتدا آتشکده بوده است. برای هر تعمیری که روی حجرات یا ایجاد گلدسته‌ها و تعمیر حوض و چاه آب آن شده سنگ نوشته‌ای از سوی بانی امر خیر نیز در

هر محلی نصب شده است. قدیمی‌ترین سنگ‌نوشته، سنگی است مربوط به دوره پادشاهی شاه‌عباس اول که بر سر در غربی نصب شده است. شامل ۶/ سطور متن آن چنین است:

فرمان همایون اشرف...
 اقدس اعلیٰ ابوالمظفر شاه‌عباس...
 بهادرخان شرف‌نفاذ یافت...
 آن که چو ممالک محروسه از نزول...
 مرفه الحالند، شفقت مرحمت شاهانه نیز...
 درباره نزول بروجرد از لوازم شمرد...

بین سطرهای ۵ و ۶ تاریخ آن چنین کنده شد (بتاریخ اثنی‌و‌عشرین و الف - ۱۰۲۲). ظاهراً و بنا به نقل و روایت مورخین، باید این فرمان مربوط به همین سال باشد که شاه‌ویردی‌خان عباسی آخرین فرمانروای لُرکوچک به بروجرد حمله کرد و آغورلو سلطان بیات را که از جانب شاه‌عباس به حکومت بروجرد گماشته شده بود کشت و شاه‌عباس پس از این واقعه تصمیم گرفت کار شاه‌ویردی عباسی را یکسره کند. با قشونی به بروجرد آمد و شبی در آنجا توقف نمود. هم در این سفر بود که شاه‌عباس به میرخسرو دست‌ور داد تا برادر خود میرحیدر گودرزی را که از اعیان بروجرد بود در مقابلش شکم درید.

کتابخانه در چوبی و منبر مسجد جامع

در ورودی از دولنگه که اندازه هر لنگه ۷۵ × ۲۲۰ سانتیمتر است ساخته شده است. این درب دست‌ور شخصی بنام سلطان‌محمد در سال ۱۰۹۲ ساخته شده و برکنار لنگه شرقی، این دوبیت کنده شده است:

کرد سلطان محمد این در را	بهر این قبله گاه عجز و نیاز
سال تاریخش از خرد جستم	گفت (از این در درای وقت نماز) ۱۰۹۲
درکنار محراب رواق میانی منبری است زیبا و ۹ مقامی یا ۹ پله‌ای از چوب. که تاریخ ساخت آن ۱۰۶۸ هجری قمری است که در مصراع آخر این دوبیتی آمده است:	
شکر که از لطف خدای جهان	یافت ز نور زیب زمین و زمان
از پی تاریخ چنین منبر	گفت خرد (منبر اخلاص دان) ۱۰۶۸

در سال ۱۲۰۹ بدستور شخصی بنام تقی خان، ایوان مسجد تعمیر شد که تاریخ و کیفیت بنادر ۱۱ سطر شعر بر روی سنگی بردیوار غربی ایوان نصب شده و ماده تاریخ آن چنین است: (بخوان که اشهدان لا اله الا الله).

گلدسته‌های آجری نیز در همین سال و بدستور همین تقی خان ساخته شده است. بر بالای آن نوشته: (کتبه محمد معین بن عبدالحمد البروجردی و درپائین، ۹ بیت شعر به این شرح آمده است:

۱- تقی خان معدن... (چند کلمه خواننده نشد) و احسان
و سخارا گشته مصدر

۲- یگانه گسوه در یای اجلال که باشد باورم از پداک گسوه

۳- بحسن تربیت بر زیر دستان زبس باشد ز احسان سایه گستر

۴- اگر گویم که خورشید جهانست جلال و جاه او را نیست درخور

۵- به تعمیر همین مسجد با خلاص موفق شد چو از توفیق داور

۶- دو گلدسته که بینی ز آن بر آورد که با ذات البسروح آمد برابر

۷- فلک بر پاست زین دو، زانکه گشتند ستون از بهر این خسرگاه اخضر

۸- مقدس از ریا چون بودش اینکار بسعیش لطف حق گردید یساور

۹- بتاریخش روانی گفت فایض تقدس سایه الله اکبر (۱۲۰۹)

در سمت غربی صحن مسجد، حوضخانه ایست که برای وضو ساختن از آن استفاده می‌شده است. این حوضخانه بسال ۱۲۴۷ هجری قمری بدستور شخصی بنام حاج اسماعیل ساخته شده است. سنگ تاریخ بنا بردیواره غربی حوضخانه نصب شده و اندازه آن ۵۷×۳۴ سانتیمتر و شامل ۵ سطر است به این شرح:

هو العزیز

۱- جناب حاج اسماعیل آن سرمایه تقوی

که از جان و دل آمد دوستدار، آل پیغمبر

۲- یکی طرح بنا افکند در مسجد که مسجد را

ز طرح اوفزون گردید زیور با همه زیور

۳- در آن پرداخت حوضی و ه چه حوضی کز صفا آمد

زلالش در لطافت رشک زمزم غیرت کوثر

۴- غرض چون یافت تزیین حوض و گلدان گوارائی

چو آب زندگی آبش روان بخش و روان‌پرور

۵- رقم زد خامه اشراق بهر سال تاریخش

که جاری کرد اسماعیل دیگر زمزمی دیگر (۱۲۴۷)

در سمت شمالی حوضخانه اطاقی است کوچک که در آن به‌دالان غربی مسجد باز میشود و دارای درچوبی مشبک است. در میان اطاق، چاهی است که آب مسجد از آن تأمین میشده است و اکنون استفاده‌ای از آن نمیشود جز آنکه مردم نیازمند بروجرد شکایاتی که بخدا و ائمه اطهار مینویسند درون این چاه می‌اندازند.

در زمان سلطنت ناصرالدین شاه سنگ چاه را تعمیر کرده‌اند و در دیواره

بیرونی آن سه بیت شعر بر صفحه‌ای سنگی به اندازه ۸۵×۳۹ سانتیمتر کنده شده است و متن آن چنین است:

ناصرالدین، شاه گیتی خسرو صاحب قران	در زمان دولت شاهنشاه کشورستان
هادی... آنمیر (خوانده نشد) اصفهان	سنگ چاه مسجد جامع زنو تعمیر کرد
قائم آل محمد مهدی صاحب زمان	باد برپا دولتش تا آنکه بنماید ظهور
اشاره به دو نکته لازم است - نخست همت مردم بروجرد در تعمیر و نگهداری این مسجد، دوم طبع سرشارشان که ماده تاریخ هرکاری را بایان کیفیت تعمیر و بانی خیر به شعر آورده‌اند.	

سنگ نوشته‌داسته‌بازان

بازار بروجرد بازاری است قدیمی و امروز مرکز اصلی معاملات شهری و روستائی است به‌شیوه قدیمی هرراسته به یک صنف تعلق دارد گرچه بنای قدیمی و خوب دکانها را مشغولند به چند طبقه تبدیل میکنند. بهر صورت درراسته اصلی و سه‌راهی نزدیک حمام که گویا قبلاً به صنف رنگرز تعلق داشته، سنگ نوشته‌ای است شامل شش سطر و مربوط به سال ۱۲۰۹، هجری قمری و متن آن چنین است:

۱- بتوسط آملک و آیوسف سنه ۱۲۰۹

۲- چون نواب مستطاب احتشام السلطنه روحی

۳- فدانا، امر صباغی را در عهده عالیجاه میرزا سیف‌اله موکول داشت.

۴- بجهت رفاهیت الوان کارها و بزازها، مهر الوان موقوف نمود. بلعنت خدا

۵- و نفرین رسول خدا گرفتار شود که بعد از این مهر را برقرار نمایند.

۶- فیشهر ربیع الآخر.

سنگ نوشته مسجد سلطانی

مسجد سلطانی بروجرده از آثار دوره قاجار است. طرح بنای آن عیناً طرح مسجد سلطانی تهران است.

بر دیوار جنوبی ایوان غربی مسجد، سنگ‌نوشته‌ای است از زمان حکومت محمدتقی میرزا احسام السلطنه در جهت رفاه حال مردم بروجرده که مربوط به سال ۱۲۴۸ هجری قمری و شامل ۱۲ سطر است. متن آن چنین است:

۱- بسم الله الرحمن الرحيم

۲- در عهد دولت روز افزون سلطان اعظم و خاقان الاکرم

۳- السلطان ابن السلطان فتحعلی شاه قاجار بیمن عاطفت و مرحمت

۴- نواب کامیاب، زبده دودمان شاهی، حسام السلطنه محمدتقی میرزا.

۵- دام دولته مالیات و متوجهات و تکالیف دیوانی خبازی و نانی در بروجرده را

۶- موقوف و بتخفیف ابدی مقرون و نواب سابق الالقاب حکم محکم را

مقید مان.

۷- فرمودند که هر که خواهد از رعایا یا از بلده ملوک به تغییر شغل.

۸- قیام نماید، تغییر دهنده از رحمت خداوند و شفاعت حضرت رسالت

۹- در یوم ثغر مهجور و بلعن و طعن ابدی مفسور بوده، چنانچه جماعت مذکور

۱۰- خواهند (خوانده نشد) از طریق عدالت و انصاف انحراف

۱۱- ورزد، مورد بسخط خدا و لعنت رسول.

۱۲- گرفتار باشند
تحریر شهر محرم سنه ۱۲۴۸

